

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1970
ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙ 200 ΕΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΕΕΤΗΟΒΕΝ

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΕΩΝ. Θ. ΖΕΡΒΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΥ

Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΜΠΕΤΟΒΕΝ

Κύριε Πρόεδρε,

Βαθύτατα συγκινημένος, εὐχαριστῶ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, ὕπατον ἐκπρόσωπον τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ Χώρου, πού, τιμώντας τὴν ἀνεπανάληπτη διάνοια τοῦ Λουδοβίκου βάν Μπετόβεν, μοῦ ἔκανε τὴν τιμὴ νὰ μοῦ ἀναθέσῃ νὰ ἀπασχολήσω, ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν αὐτὸ βῆμα τῆς, τὴν ἀποφινὴ συνεδρία τῆς, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν 200 ἀκριβῶς χρόνων ἀπὸ τὴν γέννησί του : 16 Δεκεμβρίου 1770.

* * *

Ἡ ἀπέραντη ἔκτασι καὶ ἐπιβολὴ τοῦ ἠθικοῦ - ἀγωνιστικοῦ του πνεύματος, ἀπὸ βορρᾶ μέχρι νότο καὶ ἀπὸ ἀνατολὴ μέχρι δύσι, χαράζει ἕναν πελώριο νοητὸ σταυρὸ, κάτω ἀπὸ τὴν δύναμι καὶ τὴν σκιά τοῦ ὁποίου, ἐπὶ δύο περιῖπου αἰῶνες, θρησκευέται, χαίρεται, πάσχει καὶ φρονηματίζεται ὁ ἄνθρωπος.

Τὸ μεγάλο προμηθεϊκὸ του πνεῦμα, καρφωμένο στὸ κέντρο τοῦ σταυροῦ, σὰν πάνω σ' ἕνα ἄλλο καυκασιανὸ βράχο, δέχεται τὴν ἐπίθεσι καὶ τὴν καταλυτικὴ φθορὰν ἀπὸ τὰ ὄρνεα, πού λέγονται συνθῆκες καὶ περιστάσεις, φαινομενικὰ καταδικασμένο νὰ πίνῃ τὸ κώνειο τῆς ζωῆς, στὴν πραγματικότητα, ὅμως, θεϊκὰ ἀποσταλμένο καὶ προωρισμένο ν' ἀνανεῶνῃ τὶς δυνάμεις του μὲ τὴν ἐσωτερικὴν του πάλη, νὰ τὶς ἀναπτύσῃ καὶ νὰ τὶς πλουτίσῃ, πρὸς χάριν τοῦ ἀνθρώπου.

Γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ ἀπὸ τὸν πόνο τοῦ ἐνὸς θὰ βγῆ ἢ χαρὰ τῶν πολλῶν. Ἡ

ἐπίγεια θυσία τοῦ Μεγάλου, γιὰ νὰ δείξη τὸν δρόμο στὸν ἄνθρωπο καὶ νὰ ὀδηγήσῃ τὸ πνεῦμα του πρὸς ὑψηλότερες κατακτήσεις.

Δίκαια χαρακτηρίσθηκε ὡς Προμηθεὺς Δεσμώτης γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ Προμηθεὺς Λυόμενος γιὰ τοὺς συνανθρώπους του.

«... Μὴ μὲ ξεχνᾶτε τελείως στὸν θάνατο. Μοῦ τὸ χρωστᾶτε, γιὰτὶ στὴν ζωὴ σκέφθηκα συχνὰ γιὰ σᾶς, γιὰ νὰ σᾶς κάνω εὐτυχεῖς».

Τί σημασία ἔχει ἂν μὲ τὰ λόγια αὐτὰ ἀπευθύνεται στοὺς ἀδελφούς του, τελειώνοντας τὴν περίφημη «Διαθήκη τοῦ Heiligenstadt», πὸν ἔγραψε 25 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του ; Μήπως δὲν ὀνειρευτήκε μαζί μὲ τὸν Schiller, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ γίνουν ἀδέλφια ; Καὶ ἡ ἀνθρωπότης, ὅταν βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασι τοῦ πνεύματός του, ἀπομακρύνει τὰ μίση, παραμερίζει τὰ πάθη, συμφιλιώνεται. Καὶ δὲν τὸν ξεχνᾷ. Ἀλλά, μὲ κάθε εὐκαιρία ἐκπληρώνει τὸ χρέος της, εὐγνώμων γιὰ τὴν εὐτυχία, πὸν τῆς ἐκληροδότησεν ἢ σκέψι του.

Ἀναλογιζόμεστε ποιά θὰ ἦταν ἡ τύχη τοῦ κόσμου, ἂν ἡ Θεία Πρόνοια δὲν ἀπέστελλε, κατὰ ἀραιὰ διαστήματα, στοὺς ἀνθρώπους αὐτὰ τὰ «Σκευὴ Ἐκλογῆς» της, νὰ τοὺς χαράζουν τὸ δρόμο στὴν σκέψι, στὸ αἶσθημα, στὴν θυσία. Νὰ τοὺς δείχνουν πῶς πρέπει νὰ ζοῦν, νὰ μάχωνται γιὰ τὴν ἰδέα καὶ νὰ πεθαίνουν.

Γιὰτὶ ὁ Μπετόβεν ἔζησε παλεύων στῆθος πρὸς στῆθος μὲ τὶς ἀντιξοότητες τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς. Μὲ τὴν ἀφάνταστη δυσκολία καὶ κακουχία της. Μὲ τὴν πιὸ σκληρὴ - τραγικὰ εἰρωνικὴν ἀναπηρία του. Μὲ τὴν φτώχεια, τὴν ἀρρώστεια, τὴν ἐγκατάλειψι.

Πόσες φορὲς στὴν ζωὴ του δὲν αἰσθάνθηκε νὰ ὑποκύπτῃ. Ἡ ἀκαταδάμαστη, ὅμως, θέλησί του καὶ ἡ βαθειὰ ἐπίγνωσι τῆς ἀποστολῆς του, τὸν ἔκαναν νὰ ὀρθώνεται καὶ πάλι σὰν τὸ λαβωμένο λιοντάρι, ζητώντας («ν' ἀρπάξῃ τὴ μοῖρα ἀπ' τὸ λαιμό»). Νὰ ὀρθώνεται γιὰ νὰ παλέψῃ καὶ νὰ νικήσῃ. Καὶ δὲν ζητοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴν νίκη. Τὴν ἤθελε γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

«Δὲν ὑπάρχει ὠραιότερο πρᾶγμα ἀπὸ τὸ νὰ πλησιάξῃς τὸ Θεῖον καὶ νὰ σκορπᾶς τὶς ἀχτίδες του στὸ ἀνθρώπινο γένος», λέει ὁ ἴδιος.

Ξεκινώντας μὲ τὴν ἀποστολὴν αὐτῆ, τοῦ συνδετικοῦ κρίκου μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, χύνεται μέσα μας ὁ ἀφρισμένος καταρράκτης τοῦ πνεύματός του, γιὰ νὰ μᾶς παρασύρῃ μὲ τὸ ὄρμητικό του πάθος. Νὰ μᾶς ἀναταράξῃ. Νὰ μᾶς συγκλονίσῃ. Νὰ μᾶς κάνῃ νὰ αἰσθανθοῦμε τὴν προνομιακὴ φρικίαση τοῦ μεγάλου ψυχικοῦ κραδασμοῦ.

Ἐπιπλέον, ἡ ἀποκαλυπτικὴ ἀποστολή τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκτελεσθεῖσα, ἀνοίγει τὴν ὁδὸν ἐπὶ τὴν ἀποκαλυπτικὴν ἀποστολήν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἡ μᾶς βυθίζει στὴν ἀχλὺ τοῦ ὄνειρου του, ὅπου, λουσμένοι ἀπὸ τὴν ῥοὴ τῆς στοργῆς του, μεταλαμβάνουμε, μέσα σὲ μιὰ θεία γαλήνη, τὰ ὑψηλὰ ἰδανικά, μακροτά, ἔστω καὶ γιὰ λίγο, ἀπὸ τὴν ὠμὴ καὶ χυδαία βιοτικὴ πάλη.

Ὁ Μπετόβεν εἶναι μιὰ ἔκφρασι τοῦ θείου σπινθηρος τοῦ Ἀπείρου. Εἰσχωρῶντας μέχρι τὰ ἐσώτατα βάθη τῆς, φωτίζει τὴν ψυχὴ καὶ τὴν καταξιώνει ν' ἀντικρούσῃ τὸ ἀποκαλυπτικὸν ὄραμα τοῦ Ὁραίου καὶ τῆς Ἀλήθειας.

Ἀπὸ πολὺ ἔνωρις ἡ μουσικὴ στὴν Γερμανία ἀρχίζει νὰ ἐξαπλοῦται ὑπὸ τὴν θρησκευτικὴν τῆς μορφὴν καί, ἀργότερα, νὰ καταλαμβάνῃ τὴν ἐξέχουσα θέσιν, πὸν τῆς ἀνήκει ἔκτοτε, μὲ τὴν ἐμφάνισι τῆς πλειάδος τῶν μεγάλων μουσικῶν δημιουργῶν, τόσο στὰ μουσικὰ - θρησκευτικὰ ἔργα, ὅσο καὶ στὰ ἔργα τῆς κοσμικῆς μουσικῆς.

Χαρακτηριστικὸ τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ἡ πνευματοποίησι καὶ ἡ ἐσωτερικεῖσι, ἡ ἰδεοποίησι καὶ ἡ ἐμβάθυνσι τῆς μουσικῆς τέχνης. Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ δημιουργήθηκα ἡ μουσικὴ παράδοσι στὴν Γερμανία γιὰ νὰ ἐγκατασταθῇ, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, σὲ ὅλα τὰ πνευματικὰ τῆς στρώματα.

Ἡ σημασία, πὸν εἶχεν ἡ μουσικὴ κατὰ τὴν γερμανικὴν νόησιν καὶ ἀντίληψιν, ἦταν τεραστία. Φιλόσοφοι, ποιηταί, δραματοῦργοι, λογοτέχναι, ἤδη ἀπὸ τὸν 18ον αἰῶνα, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Herder, ἐξαίρουν τὴν κεφαλαιώδη ἀξία τῆς τέχνης τῶν ἡχῶν.

Ὁ ποιητὴς καὶ φιλόσοφος Novalis, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὰς τοῦ πρώτου γερμανικοῦ ρομαντισμοῦ, θεωρεῖ τὴν μουσικὴν ὡς τὸ κλειδί τοῦ σύμπαντος. Ὑπάρχει, κατ' αὐτόν, ταυτότης μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς μουσικῆς. Θεωρεῖ ὅτι ὁ ρυθμὸς ἀποτελεῖ τὸν νόμον τοῦ σύμπαντος. Σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς («Ἀφορισμούς») του, λέει ὅτι ἡ μουσικὴ εἶναι ἓνα θεῖο μῦθρον καὶ ὅτι ὁ μουσικὸς μᾶς ἀποκαλύπτει τὰ μυστικὰ τοῦ κόσμου, διάμεσος μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

Ὁ μεγάλος δραματοῦργος Kleist, σύγχρονος τοῦ Novalis, λίγο πρὸ τοῦ θανάτου του, ἔγραφε: «Γιὰ νὰ ἀποβάλω τὴν θλίψιν τῆς καρδιᾶς μου, θὰ ἤθελα νὰ τὴν μετουσιώσω σὲ ἀρμονία καὶ νὰ μὴν ἀπασχοληθῶ πιά, παρὰ μὲ τὴν μουσικὴν. Γιατὶ θεωρῶ τὴν τέχνην αὐτήν, ὡς τὸν ἀλγεβρικὸν τύπον ὅλων τῶν ἄλλων».

Ὁ Schopenhauer, περὶ τὸ 1820, στὸ κεφαλαιώδες ἔργον του («Ὁ κόσμος ὡς βούλησις καὶ παράστασις»), ἐξυμνεῖ τὴν μουσικὴν ὡς ἐξαιρετικὴν τέχνην, γιὰτὶ ἀποκαλύπτει τὴν οὐσίαν, ἐνῶ οἱ ἄλλες τέχνες δὲν πραγματεύονται παρὰ τὰ φαινόμενα.

Τὴν ἴδιαν ἐποχὴν, ὁ Hoffmann, νομικὸς, ποιητὴς, μουσικὸς, ἠθοποιός, σκη-

νογράφος, σκηνοθέτης και αρχιτέκτων, έγραφε : « Η μουσική είναι ή πιό ρομαντική τέχνη. Γιατί μόνο τὸ ἄπειρο είναι τὸ ἀντικείμενό της ».

Τέλος ὁ L e i b n i z βεβαιώνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, πού κατέχεται ἀπὸ τὴν μουσική (ἀπολογίζει χωρὶς νὰ τὸ ξέρη. Γιατί κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν τελειότητα τῶν ἀμιγῶν ἀριθμῶν, πού διέπουν τὸν ρυθμὸ τοῦ σύμπαντος).

Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἐποχή, δονομένη ἀπὸ τέτοια κηρύγματα γιὰ τὴν τέχνη τῶν ἤχων, εἶδε τὸ φῶς, ἔζησε καὶ ἐργάστηκε ὁ Μπετόβεν.

Ἡ μουσικὴ τέχνη, βασισμένη κατ' ἀρχὰς στὰ στερεὰ θεμέλια τῆς πολυφωνίας, εἶδε τοὺς ὀρίζοντές της νὰ διευρύνωνται καὶ νὰ ἐπεκτείνωνται κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, μορφοποιούμενοι τελικὰ καὶ διατυπούμενοι μὲ τὴν κ λ α σ σ ι κ ῆ γλῶσσα καὶ τὶς ἐξωτερικὲς ἐκφραστικὲς φόρμες της, σταθμὸν ἀπὸ τοὺς πιό σημαντικοὺς τῆς ἐξελίξεως τῆς τέχνης τῶν ἤχων. Ἡ ἐξέλιξι αὐτὴ ἦλθε φυσιολογικά, μεθοδικά, λογικά, στηριζομένη στὶς μέχρι τότε ἐπικρατοῦσες στερεὲς καὶ ἀδιαφιλονίκητες ἀρχές.

Ἡ Γαλλικὴ, ὅμως, Ἐπανάστασι καὶ ἡ ναπολεόντειος ἐποποιία, φορεῖς νέων μηνυμάτων, συντελοῦν βασικὰ στὴν ἀνατροπὴ καὶ τῆς κλασσικῆς ἰσορροπίας τῆς μουσικῆς.

Ἡ Μπετόβεν βρίσκεται, χρονολογικά, στὸ μέσο τῶν δύο κόσμων. Τὰ φιλελεύθερα δημοκρατικὰ ιδεώδη ἀρχίζουν νὰ ἐξαπλώνωνται στὴν Εὐρώπη. Δὲν ἦταν δύσκολο νὰ κατακτήσουν κι αὐτόν. Ἡ δημοκρατικὴ του φύσι ἐδραιώνεται τώρα μέσα του γιὰ ὅλη τὴν ζωὴ του. Ὁ ἀνθρωπιστικὸς ἰδεαλισμὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας, ἡ ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας, τὸ μῖσος πρὸς τὸν δεσποτισμὸ καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἰσότητος καὶ ἀδελφότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, διαποτίζουν τὴν ψυχὴ του. Δὲν εἶναι, πιά, ἡ ὥρα γιὰ τὴν γεμάτη γοητεία φλέβα τοῦ Haydn, οὔτε γιὰ τὴν ἀριστοκρατικὴ κομψότητα τοῦ Mozart, πού, ἐν τούτοις, ξέρει μαζί νὰ εἶναι μεγαλοπρεπῆς καὶ παθητικὸς. Ἡ ἐποχὴ εἶναι κοσμογονικὴ. Τὰ πνεύματα προσανατολίζονται πρὸς νέες κατευθύνσεις. Ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ ὑπολογίζεται σὰν μονάδα καὶ νὰ διεκδικῆ τὰ φυσικὰ καὶ κοινωνικὰ του δικαιώματα. Καὶ εἶναι εὐτυχής, πού τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς αὐτὴ βρέθηκε στὶς ἐπάλξεις τὸ ἀγωνιστικὸ πνεῦμα τοῦ Μπετόβεν, γιὰ νὰ περάσῃ, καὶ στὸν τομέα τῆς τέχνης, στὴν ἀνατέλλουσαν ἀνθρωπιστικὴ μορφὴ τῆς ζωῆς.

Ἄν ἡ μεγαλοφροῖα τοῦ Ἰωάννου Σεβαστιανοῦ Μπάχ, πού ἀποτελεῖ τὴν κορύφωσι καὶ τὴν κατακλειδα τῆς μουσικῆς κληρονομίας τοῦ παρελθόντος, εἶχε προετοιμασθῆ ἀπὸ ὀλόκληρες γενεές, ἡ περίπτωσι Μπετόβεν, στηριγμένη στὸν Μπάχ καί, μα-

ζί, αφετηρία για την μουσική του μέλλοντος, αποτελεί πλήρη διάφρεσι των νόμων της κληρονομικότητας.

Ἡ μουσική μετριότης τοῦ πάππου καὶ τοῦ πατέρα του, κοινὴ περίπτωσι κοινῶν μουσικῶν, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ προετοιμάσῃ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ στήν ἀνθρωπότητα μιὰ μεγαλοφροσύνη τῆς ἀπεράντου ἐκτάσεως ἐκείνης τοῦ Λουδοβίκου βάν Μπετόβεν. Αὐτὴ, ἦρθε μόνη. Αὐτόνομη. Ἀπεσταλμένη γιὰ νὰ διδάξῃ καὶ νὰ καθοδηγήσῃ τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἱστορικὴ καὶ κρίσιμη γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἐποχὴ.

Κληρονόμος τῆς κλασσικῆς παραδόσεως, ὁ Μπετόβεν ἄρχισε νὰ συνθέτῃ μὲ τὶς καθιερωμένες φόρμες πού βρῆκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του. Γρήγορα, ὅμως, ἡ ταραχώδης φύσι του πλήττει μέσα στὰ, σχεδόν, ἀμετακίνητα πλαίσια, στὰ ὁποῖα εἶχαν ἀρκεσθῆ ὁ Haydn καὶ ὁ Mozart. Καὶ δραπετεύει ἀπὸ τὰ δεσμά τους, ἢ τὰ σπάζει.

Ἄν οἱ δύο αὐτοὶ μεγάλοι, καὶ κυρίως ὁ Mozart, ἄφηναν μερικὲς φορὲς νὰ διαφαίνεται στὸ ἔργο τους, ἡ ἀνησυχία, ὁ πόνος ἢ ἡ μελαγχολία, αὐτὸ γινόταν μὲ διακριτικότητα, μὲ ἐκεῖνο τὸ κλασσικὸ συγκράτημα καὶ τὴν φειδιῶ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ Μπετόβεν θὰ ξεφύγῃ. Γιὰ νὰ ζητήσῃ στὸ ἔργο του νὰ ἀγγίξῃ («σάρκα μὲ σάρκα»), ἂν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφρασι, τὸ πνεῦμα του μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων. Νὰ καταργήσῃ τὶς ἀποστάσεις καὶ νὰ μεταβάλλῃ τὴν τέχνην σὲ ἔκφρασι τοῦ ἐσωτερικοῦ των κόσμου.

Νά, γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ Μπετόβεν κυριαρχεῖ σὲ ὅλον τὸν 19ον αἰῶνα καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ στὶς μέρες μας, καὶ πιστεύω γιὰ πολὺ ἀκόμα, νὰ διαθέτῃ τὸ βάρος, τὴν ἀθεντία καὶ τὴν λάμψι ἐνὸς συμβόλου.

Μοναδικὴ ἢ θέσι του στήν ἱστορία. Εἶναι ὁ ἡγεμὼν τοῦ πνεύματος, ἐνθρονισμένος μὲ τὴν ὁμόφωνο συναίνεσι τῶν λαῶν.

Ἀποτελεῖ φαινόμενο σπάνιο, νὰ συγλίνουσι πρὸς τὸ αὐτὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο του, ἡ προτίμησι, ἡ ἀναγνώρισι καὶ ὁ θαυμασμὸς ὅλου τοῦ κόσμου. Οἱ διαφορὲς, τόσο στήν ἀγωγή, ὅσο καὶ στὰ πνευματικὰ ἐφόδια, στὶς ἰδιοσυγκρασίες, στὴ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη γνῶσι τῆς τεχνικῆς, καθὼς καὶ σὲ ἄπειρους ἄλλους παράγοντες, ἀποχωρίζουσι συνήθως τὶς προτιμήσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τὶς ὁδηγοῦν πρὸς διαφορετικὰς κατευθύνσεις.

Ἡ εὐλάβεια, ὅμως, τὸ δέος καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸ ἔργο τοῦ Μπετόβεν εἶναι ὁμόφωνα. Ἡ, καλύτερα, εἶναι ὁμόψυχα.

Δὲν εἶναι ἀνεξήγητος ὁ λόγος : Στὸν Μπετόβεν δὲν ἐκδηλώνεται μόνον ὁ μουσικός. Ἡ μουσικὴ δὲν εἶναι γι' αὐτὸν ἡ τέχνη, χάριν τῆς ὁποίας θὰ συνθέσῃ τὸ ἔργο του. Δὲν εἶναι δηλαδὴ ὁ σκοπός. Εἶναι τὸ μέσον, καθὼς ἡ γλῶσσα γιὰ τὸν ποιητικὸν λόγο. Μὲ τὴν μουσικὴν του θὰ ἐκφρασθῆ ὁ ἀνθρώπος σὲ ὅλες του τὶς καταστάσεις. Μὲ αὐτὴν θὰ ἐκφράσῃ καὶ τὸ ἰδανικὸν του ν' ἀνεβῆ σὲ ψηλότερες σφαιρὲς. Ν' ἀγγίξῃ τὴν εὐδαιμονία, πού προσφέρει ἢ ἄφιξι στὸ ἰδεατὸ τέσμα. Ἐκεῖ, ὅπου δὲν

ἔχει θέσιν ἢ ἕλη. Καὶ θρυμματίζεται, διασκορπᾶται, διαλύεται. Καὶ γίνεται πνεῦμα, αἰωρούμενο στὸ ἄπειρο, μέσα σὲ μακάριες ταλαντεύσεις, φωτισμένες ἀπὸ τὶς μαρμαρυγές μιᾶς ἀφηλόφρητης ἀστρικῆς σκόνης . . .

Ἡ ἀνάγκη, ποὺ αἰσθανόταν ὁ Μπετόβεν ν' ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τὸν κλοιὸ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, εἶναι ἓνα φαινόμενο παγκόσμιο, ποὺ ἐκδηλώνεται ἐξίσου, κατὰ τὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα, τόσο στὴν Γερμανία καὶ στὴν Ἀγγλία, ὅσο καὶ στὴ Γαλλία καὶ Ἰταλία.

Αὐτὴ ἢ ὑποκειμενικότης, κατ' ἀντίθεσι πρὸς τὸ ἀπρόσωπο τῶν κλασσικῶν, ὠνομάσθηκε ρομαντισμός, ἐλλείπει, ἀσφαλῶς, ἐνὸς τελειότερου ὅρου.

Στὴν μουσικὴ, ὁ Μπετόβεν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ σὰν ἓνας πρόδρομος τοῦ ρομαντισμοῦ. Ἀπ' αὐτὸν θὰ ἐμπνευσθῆ ὁ Σοῦπερτ καὶ ὁ Σοῦμαν, ὁ Μέντελσον, ὁ Λίστ, ὁ Μπερλιόζ, ὁ Μπραμς, ὁ Μπροῦκνερ. Καὶ στὸν 20ο αἰῶνα ἀκόμη, ὁ Χόννεγκερ καὶ ὁ Paul Dukas θὰ πάρουν μαθήματα ἀπὸ τὸ ἔργο του.

Μὲ τὴν ἀπόσπασί της ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ κλασσικισμοῦ, ἡ μουσικὴ τοῦ Μπετόβεν δὲν εἶναι πιά αὐτὴ, ποὺ λέγεται ἀπόλυτος ἢ καθαρὰ μουσικὴ, ποὺ ἐπιβάλλεται μόνον ἀπὸ τὴν αἴσθησι τῆς ἀφηρημένης ἐννοίας τοῦ Μέτρου καὶ τοῦ Ὁραίου, ποὺ ἀποπνέει. Δὲν εἶναι ἐπίσης, συμβολικὴ ἢ παραστατικὴ. Ὑπενθυμίζουμε τὴν ὑπόδειξί του στὴν «Ποιμενικὴ Συμφωνία», ὅπου ὁ Μπετόβεν ζητᾶ «περισσότερη ἐκφρασι αἰσθήματος, παρὰ ζωγραφικὴ». Τὸ ἴδιο, καὶ στὸ χειρόγραφο τοῦ «Kyrie» ἀπὸ τὴν Missa Solemnis, διαβάζουμε τὴ φράσι του : «Ἀπ' τὴν καρδιὰν ἔρχεται καὶ στὶς καρδιές θέλει νὰ πάη».

Ἡ μουσικὴ τοῦ Μπετόβεν εἶναι, πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἠθικὴ. Τὸ κίνητρό της εἶναι ὁ ἱερός ἀγὼν ν' ἀποκαλύψῃ διὰ τῶν ἤχων τὶς ὑψηλές κορυφές τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ νὰ φέρῃ ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπο. Πάνω ἀπὸ τὴν καθημερινὴν εὐτέλεια τῆς ζωῆς του. Μπροστὰ στὴν δλόφωτη κλίμακα, ποὺ θὰ τὸν ὀδηγήσῃ πρὸς τὴν θέωσι.

Δὲν προσφέρει ἡ μουσικὴ του τὴν κοσμικὴ χάρι, τὴν ἐπιπόλαια γοητεία ἢ τὴν ἐπιδερμικὴν εὐχαρίστησι. Εἰσχωρεῖ βαθειά, μᾶς προκαλεῖ ψυχικὲς δονήσεις καὶ μᾶς συνταράσσει μὲ τὶς ἀντιθέσεις της, γιὰ νὰ μᾶς καταπραῖνῃ ὕστερα μὲ τὴν πειθῶ τῆς λογικῆς της συνέπειας, μὲ τὴν ὁποία οἱ ἀντιθέσεις, συγχωνευόμενες, διαλύονται, γιὰ νὰ ἐπέλθῃ ἡ κάθαρσι, τελικὸς σκοπὸς τοῦ μεγάλου του πνεύματος.

Καθὼς ὁ Σαῖκσπηρ καὶ ὁ Μιχαηλάγγελος, ὁ Μπετόβεν εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους οἰκοδόμους τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δαιμονιακοὺς ἐκείνους, ποὺ κινεῶνται ἀπὸ τὸ χάος πρὸς τὴν κοσμικὴ τάξι, καὶ ποὺ τὸ ἔργο τους διέπεται ἀπὸ

νόμους παράλληλους με εκείνους, που κάνουν τὰ οὐράνια σώματα νὰ συμπυκνοῦνται γύρω ἀπὸ τὸ φλογερό τους πυρῆνα, πὸν τὰ ὑποχρεώνει σὲ μιὰν ἀναπόφευκτα προκαθορισμένη τροχιά.

Ἐσωτερικὸς πυρὴν τῆς δυνατῆς του φύσεως ἦταν ὁ μεγάλος πόθος ἀγάπης καὶ ἠθικῆς τελειώσεως, καθὼς διακρίνεται ἀπὸ πολλὰ γράμματά του.

Πάνω ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες τῆς καρδιάς, τοποθετεῖ τὴν ἀποστολή του σὰν καλλιτέχνη. Γράφει στὸ ἡμερολόγιό του, στὰ 1812 :

«Δὲν μπορεῖς νὰ ζῆς γιὰ τὸν ἑαυτό σου, παρὰ μόνο γιὰ τοὺς ἄλλους. Δὲν μπορεῖς νὰ ἔχῃς ἄλλην εὐτυχία ἀπὸ τὴν τέχνη σου. Θεέ, δός μου τὴ δύναμι νὰ νικήσω τὸν ἑαυτό μου. Γιατὶ τίποτα δὲν πρέπει νὰ μὲ δεσμεύῃ στὴν ζωή».

Καὶ ὁ Θεὸς εἰσάκουσε τὴν παράκλησί του, καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν δύναμι, πὸν βασικὰ χαρακτηρίζει τὴν ζωὴ καὶ τὸ δημιουργικὸ του ἔργο. Ἡ δύναμι αὐτὴ εἶναι ὁ ἀ γ ὼ ν. Πρὸς κάθε κετεύθουσι. Ἄγων μὲ τὸν ἑαυτό του, κυρίως. Μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Μὲ τὴν κοινωνία. Ἄγων γιὰ νὰ γκρεμίση. Ἄγων γιὰ νὰ χτίση. Πάλη πρὸς κάθε ἀντιξοότητα καὶ δυσκολία, πὸν συναυτοῦσε. Ἡ ἀγωνία τοῦ μεγάλου ὑπευθύνου τοῦ πνεύματος γιὰ τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα. Ἐνας ἀγων καθολικὸς, πὸν προϋποθέτει μεγάλην ἐσωτερικὴν δύναμι καὶ πεποίθησι στὶς δυνάμεις, πὸν ἀναλαμβάνουν νὰ τὸν φέρουν σὲ πέρας. Καὶ ἡ ἀναμφισβήτητη δύναμί του στηρίζεται καὶ στὴν ὑπερηφάνεια, πὸν ἔννοιωθε γιὰ τὴν ἰκανότητά του, ὑπερηφάνεια, πὸν δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη συναίσθησι τῶν μεγάλων του δυνατοτήτων νὰ πραγματοποιήση τὴν ἀποστολή του.

Ἐπιτόβεν πίστευε τὴν μουσικὴν σὰν δύναμι ἠθικὴ. Καὶ ἔλεγε : «Δύναμι, εἶναι ἡ ἠθικὴ ἐκείνων, πὸν ὑπερέχουν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὅμοια σὰν τὴ δική μου». Ἄν συνδυάσουμε τὴν δύναμί του αὐτὴ μὲ τὴν χαλύβδινη θέλησι καὶ ἐπιμέλειά του, μποροῦμε κάπως ν' ἀντιληφθοῦμε πῶς ἡ μεγαλοφύνα του ἐχάλκευσε τὰ ἔργα, πὸν μᾶς ἄφησε.

Ἐπιτόβεν μετέτρεπε τὴν ιδέα σὲ μουσικὴ. Δὲν αἰσθανόταν, καθὼς ὁ Mozart, τὴν ἀνάγκη νὰ μετουσιώσῃ σὲ ἤχους κάθε ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσι. Ἐπρεπε νὰ διατρέψῃ βαθειά. Ν' ἀνακαλύψῃ τὶς ρίζες κάθε ιδέας, ἀπὸ αὐτὲς πὸν τριγύριζαν στὴ σκέψι του. Νὰ τὴν ἀνεβάσῃ στὸ φῶς καί, ἀφοῦ ἀποδεχθῇ τὴν κατ' ἀρχὴν ἠχητικὴ της ἀπόδοσι, νὰ τὴν ἐπεξεργασθῇ μὲ κάθε τρόπο, δίνοντας τὴν ὀριστικὴν του προηγήσιν τὴν τελικὴ μορφὴ της. Τὰ τετράδια τῶν μουσικῶν του σκίτσων μᾶς τὸ φανεροῦν. Ἐκεῖ μέσα διακρίνεται ἡ σκέψι καὶ ἡ ἀγωνία του, ἀπὸ τὶς ὁποῖες βγήκαν τὰ ἀριστοτεχνήματά του.

Γιὰ νὰ πάρῃ τὴν τελικὴν της διατύπωσι μιὰ μελωδικὴ του γραμμὴ, ἔπρεπε νὰ ὑποβληθῇ στὴν μεγάλη δοκιμασία τῶν μετατροπῶν, τῶν πάσης φύσεως ἀλλαγῶν,

μέχρι να σχηματίσει την εκφραστική εκείνη μορφή, πού τῆς ζητοῦσε. Γιατί, βασικό χαρακτηριστικό τῆς μουσικῆς τοῦ Μπετόβεν, εἶναι ἡ ἔκφρασι. Κατὰ τοῦτο διαφέρει ἀπὸ τοὺς προηγουμένους του. Ὅτι, δηλαδή, δὲν ἐστήριξε στὴν τεχνική του ἀξία τὸ ἔργο, γιὰ νὰ προκαλέσει τὸ ἐνδιαφέρον. Οὔτε ἡ φόρμα, οὔτε ἡ μουσική ρητορεία τοῦ παρακινοῦσαν τὴν σκέψι. Ἡ δυνατή του προσωπικότητα κάνει ὥστε ἡ σ κ έ ψ ι του νὰ δημιουργῆ τὴν φόρμα καὶ τὴν μουσική. Μιὰ σκέψι ἐπίμονη, τυραννική, τόσο γι' αὐτὸν τὸν ἴδιο, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἔμπνευσί του, πού στὸ τέλος διευπλώνετο διορθωμένη ἀπὸ τὴν σκέψι του.

Μερικοὶ σύγχρονοὶ του, ἀπὸ ἐκείνους πού τὸν παρακολουθοῦσαν ν' αὐτοσχεδιάζει στὸ πιάνο, βεβαιώνουν ὅτι τότε βρισκόταν στὶς πραγματικὰ μεγάλες δημιουργικές του στιγμές. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, πού τὸ ἀρνοῦνται. Θὰ πρέπει μᾶλλον ν' ἀποκλίνουμε πρὸς τὴν ἀποψι, ὅτι καὶ αὐτὲς ἀκόμα οἱ μεγάλες του στιγμές τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ, ἂν ὑπῆρχαν τότε τεχνικὰ μέσα νὰ κατεγράφοντο, θὰ ὑφίσταντο ὕστερα τὴ γνωστὴ μαρτυρικήν ἐπεξεργασία, μέχρι νὰ πάρουν στὸ τέλος μορφή, σύμφωνα μὲ τὶς βασικὲς του προθέσεις.

Ἡ σκέψι κυριαρχεῖ στὸν Μπετόβεν. Εἶναι ὁ μέγας στοχαστής. Σκέπτεται, ἀλλὰ μαζὶ αἰσθάνεται καὶ φαντάζεται. Καὶ τότε ἀκολουθεῖ ὁ μουσικὸς λόγος.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν μελωδία, πού ὑποτάσσεται στὴν γενεσιουργὸ τῆς αἰτία, δηλαδή στὸ ἀμάλαμα σκέψεως - αἰσθήματος - φαντασίας, τὸ ἄλλο βασικὸ στοιχεῖο τῆς συνθέσεως, ὁ ρυθμὸς, τίθεται ἐξ ὀλοκλήρου στὴν διάθεσι τῆς ἐκφράσεως. Στὸν Μπετόβεν τὸ στοιχεῖο τοῦ ρυθμοῦ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν τυπικότητα τοῦ παρελθόντος καὶ ὑποτάσσεται στὴν ἔκφρασι κάθε ψυχικῆς φάσεως, ἀπὸ τὴν ὁποία περνᾷ ὁ μουσικὸς λόγος.

Στὴν μουσική του ἐκδηλώνεται ἡ πιὸ ὀρμητικὴ ψυχὴ. Δὲν τὴν ἀφήνει, ὅμως, νὰ κυριαρχήσει. Τὴν δαμάζει, ἀπόλυτος κύριος τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων, καὶ τὴν ὑποτάσσει στὴν φόρμα.

Σκέπτεται τὴν μουσική ὅπως οἱ ἄλλοι τὶς ιδέες. Κάθε μουσική του ἀντιπροσωπεύει καὶ μιὰν ιδέα, πού ἔχει ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὸ μεταλλεῖο τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου μὲ προσπάθεια, ἄλλοτε μὲ ἀγωνία, συχνὰ μὲ πόνο, μὰ πάντοτε στὸ τέλος διατυπωμένη στερεὰ καὶ ἀκέραια. Γιατὶ δὲν ἀρκεῖται στὴν χαριτωμένην αἴσθησι, ἢ τὴν μαγεία τῆς ἀμέσου φυσικότητος, πού χαρακτηρίζουν τὸν Mozart, οὔτε στὴν φυσικὴ ροή, ἀπλότητα καὶ συχνὰ ἀφέλεια, πού συναντοῦμε στὸν Σούμπερτ.

Ἡ γενικὴ διάρθρωσι τοῦ ἔργου του εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ δίνει τὴν αἴσθησι πὼς τίποτα δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ λείψει, ἀλλὰ δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀνάγκη καὶ τίποτα νὰ προστεθῆ, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὸ ἔργο τοῦ Μπάχ. Ἡ μεγαλοφυΐης

ἐμπνευσι εἶχε δώσει τὴν πρώτην ὕλην. Ὁ ἀσύγκριτος νοῦς, ὕστερα, τὴν εἶχε διαρρυθμίσει καὶ κατατάξει. Τῆς εἶχε δώσει τὸ πολύεδρο σχῆμα μὲ τὶς στιλπνὲς ἐπιφάνειες, πὸν οἱ ἀνταύγειές του θὰ φωτίσουν πρὸς τὶς ὑψηλὲς κατευθύνσεις τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ τοὺς ἀποκαλύψουν τὸ περιεχόμενον τῶν μεγάλων ἐννοιῶν τοῦ Ὁραίου καὶ τῆς Ἀλήθειας.

Ἡ ἐρμηνεία τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴν σφαιρα τῆς φιλοσοφίας. Πόσες φορές, ὅμως, ὁ ἀκροατὴς μιᾶς ὑψηλῆς μουσικῆς προσφορᾶς, δὲν ἔχει διερωτηθῆ ποῖά σύμμιξι στοιχείων ἐμεσολάβησε, ὥστε, μὲ τὴν ἀκρόασι τῆς μουσικῆς αὐτῆς νὰ ἀποκομίση τὴν τελείαν αἴσθησι τοῦ Ὁραίου, συνυφασμένου μὲ τὴν Ἀλήθεια.

Μιὰ φιλοσοφικὴ ἐξήγησι τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν, ὁσοδήποτε πειστικὴ καὶ ἂν εἶναι, δὲν γίνεται παρὰ θεωρητικὰ μόνον κατανοητὴ. Τὸ ὑψηλὸν ἔργον τέχνης ἀναλαμβάνει νὰ ἀποτελέση καὶ τὴν ἀποδεικτικὴν πράξι της.

Τὸ ἔργο τοῦ Μπετόβεν εἶναι, ἀναμφισβήτητα, ἔργο στοχαστοῦ, διαποτισμένου ἀπὸ αἴσθησι καὶ προικισμένου μὲ ἀπέραντη φαντασία. Ἀνοίγει δρόμους καὶ ὁδηγεῖ σὲ κόσμους μακρυνούς, πὸν ἡ ἔφρεσι τοῦ ἀκροατοῦ, τὸ («ἔσωτερικὸ του μάτι»), ἀναζητᾷ καὶ δὲν τοὺς βρίσκει, παρὰ μόνον μὲ τὴν μεσολάβησι τοῦ μεγάλου δημιουργοῦ, πὸν προηγεῖται καὶ φωτίζει τοὺς δρόμους αὐτοῦς. Ἔτσι ὁ ἀκροατὴς προχωρεῖ σωστά, γιὰ νὰ φτάσῃ μέχρι τὸ τέλος, τὴν ἐσωτερικὴν ἐξήγησι, τὴν κατανόησι τοῦ περιεχομένου τῶν μεγάλων ἐννοιῶν.

Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς συλλαμβάνει μέχρις ἐνὸς σημείου τὰ στοιχεῖα τῆς παγκοσμίου ἀλήθειας. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα μόνον μιὰ δημιουργικὴ φαντασία, σὰν συμπλήρωμα καὶ προέκτασι τῆς ἔλλιποῦς διανοίας, προχωρεῖ μέχρι τὰ ἀπροσδιόριστα ὄρια τοῦ οὐραίου. Ἐκεῖ ἐγκατεστημένος ὁ μέγας καλλιτέχνης, δημιουργεῖ κόσμους ἀληθινούς, τέλεια ὁργανωμένους νὰ ἱκανοποιῶν τὴν διάνοια, τὴν καρδιὰ καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀκροατοῦ, γιὰτὶ εἶναι βασισμένοι στοὺς εἰδικούς καὶ τεχνικούς νόμους τῆς τέχνης. Παρασυρόμενος ἐκεῖ ψηλὰ ὁ ἀκροατὴς, ἐφόσον διαθέτει καὶ αὐτὸς μιὰ παράλληλη φαντασία, θὰ αἰσθανθῆ κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀπλὴν κατανόησι: Θὰ καταληφθῆ ἀπὸ τὴν θείαν ἀταπάτη ὅτι εἰσχωρεῖ στὰ μυστήρια τῶν ἀύλων καὶ αἰωνίων ἀρχῶν τοῦ σύμπαντος. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν μεγάλην στιγμὴν, θὰ συλλάβῃ ἐντὸς του, ὀλοκληρωμένους, τὶς ἐννοιὰς τοῦ Ὁραίου καὶ τῆς Ἀλήθειας.

Τρία στοιχεῖα συνθέτουν τὴν ἰδιοσυστασίαν τοῦ πνεύματος τοῦ Μπετόβεν:

— Ἡ ἐν γένει μουσικὴ κατασκευὴ του

—*Ἡ στοχαστικὴ - φιλοσοφικὴ του διάθεσι*

—*Ἡ βαθειὰ του πίστη στὸ Θεό.*

Τὰ ζεῖ. Κινεῖται μέσα σ' αὐτά. Κατέχεται ἀπ' αὐτά. Τὰ συνδυάζει, γιὰ νὰ συμπεράνῃ μὲ τὴν γνωστὴ του αὐτὴ φράσι : (*Ἡ μουσικὴ πηγαίνει πρὸ μακρὰ ἀπὸ τὴν θεολογία καὶ τὴν φιλοσοφία*). Μιὰ φράσι, πὸν διετύπωσαν μὲ ἄλλα λόγια, ἀλλὰ μὲ παραπλήσιαν ἔννοια, μεγάλοι μεταφυσικοί, σύγχρονοὶ του καὶ μεταγενέστεροι.

Μὲ τὴν σκέψι του αὐτῆ, ἡ μουσικὴ π ε ρ ν ᾱ στὴν διαδρομὴ της ἀπὸ τὴν θεολογία καὶ τὴν φιλοσοφία.

Δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπο νὰ ὑπενθυμίσουμε μερικὰ δείγματα τῶν διαλογισμῶν τοῦ μεγάλου μουσικοῦ, κατὰ τὴν σημερινή του ἐπέτειο. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τοῦ βάθους τοῦ ποιητοῦ - στοχαστοῦ, καθὼς καὶ τῆς πλήρους ὑποταγῆς του στὸ Ὑπέροτατο ὄν. Καί, κατὰ κάποιον τρόπο, ἐκφράζουν τὸ πνεῦμα, πὸν τὸν ὀδηγοῦσε νὰ συνθέτῃ τὴν μουσικὴ του.

Γράφει, κατὰ τὴν περίοδον τῆς πλήρους ὀριμότητός του :

—*Τὰ δένδρα διπλώνονται κάτω ἀπὸ τὴν ἀφθονία τῶν καρπῶν.*

—*Φουσκωμένα ἀπὸ μιὰν εὐλογημένη βροχὴ, τὰ σύννεφα γέρονον πρὸς τὴν γῆ καί, ἐδεργέτες τοῦ ἀνθρώπινου γένους, κρατοῦν, χωρὶς καμμιάν ἔπαρσι, τὸ βάρος τοῦ πλοῦτου των.*

—*Ἄν τὸ δάκρυ τρέμῃ στὴν ἄκρη τῶν ὠραίων βλεφαρίδων, ν' ἀντιδρᾷ στὴν προσπάθειά του, καὶ νὰ μὴν τ' ἀφήνῃς νὰ πέσῃ.*

—*Κατὰ τὸ προσκύνημά σου σ' αὐτὴ τὴν γῆ, ὅπου αἱ ἀπόκρημνοὶ ἀτραποὶ, ἀνηφορικαὶ ἢ κατηφορικαί, σὲ δυσκολεύουν νὰ διακρίνῃς τὸν σωστὸ δρόμο, τὰ βήματά σου μπορεῖ νὰ εἶναι ἀσταθῆ, ἢ ἀρετῆ, ὅμως, θὰ τὰ ὀδηγήσῃ ἐκεῖ.*

—*Μακάριος εἶναι ἐκεῖνος πού, ἔχοντας μάθει νὰ ὑπερникᾷ τὰ πάθη του, ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντα, πὸν ἐπιβάλλει ἡ ζωὴ, χωρὶς ν' ἀνησυχῇ γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα. Ὁ σκοπὸς τῆς προσπάθειάς σου πρέπει νὰ εἶναι ἡ π ρ ᾱ ξ ι ς καὶ ὄχι ἐκεῖνο, πὸν αὐτὴ θὰ ἀποδώσῃ.*

—*Μὴν εἶσαι ἀπὸ αὐτοῦς, πὸν γιὰ νὰ κάνοιν κάτι, ἔχουν ἀνάγκη τοῦ διεγερτικοῦ, πὸν λέγεται ἐλπίδα τῆς ἀνταποδόσεως.*

—*Μὴν ἀφήνῃς τίς μέρες σου νὰ κυλοῦν μέσα στὴν ἀπραξία. Νὰ εἶσαι ἐργατικός, νὰ ἐκπληρῶνῃς τὸ καθήκον σου χωρὶς νὰ σ' ἐνδιαφέρουν τὰ ἐπακόλουθα, καλὰ ἢ ἄσχημα ἀποτελέσματα. Ἡ ἀδιαφορία αὐτὴ θὰ ξαναφέρῃ τὴν προσήλωσί σου στὶς πνευματικὰς σκέψεις.*

—*Ἀναζήτησε ἕνα καταφύγιο μέσα στὴν σοφία. Γιατί, τὸ νὰ προσκολλᾶσαι στὰ ἀποτελέσματα εἶναι αἰτία δυστυχίας καὶ ἀθλιότητος.*

—*Ὁ πραγματικὸς σοφὸς δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὸ τί εἶναι καλὸ ἢ κακὸ σ' αὐτὸ τὸν κόσμον. Νὰ σκέπτεσαι πάντα ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ μυστικὸ τῆς ζωῆς».*

Πολλὲς φορὲς στὴν ζωὴ του, ὁ Μπετόβεν ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος, στὸ ὁποῖο καὶ μόνον ὑπετάγη.

Σὲ μιὰ σπαρακτικὴ του ἐπίκλησι, παρόμοια τοῦ «λαμὰ σαβαθανί», γράφει :

—Θεέ μου, Θεέ μου, ρῖξε τὸ βλέμμα Σου στὸν δύστηνον Μπετόβεν.

Καὶ πάρα κάτω :

—ὦ Θεέ, εἶσαι τὸ ἀληθινὸ Φῶς, εὐλογημένο, αἰώνιο σὲ κάθε χρόνο καὶ τόπο.

Πρὸ Σὲ ἀπευθύνομε τοὺς αἶνους μας, πρὸς Σὲ τὴν λατρεία μας. Σὺ μόνος εἶσαι ὁ Μακάριος. Σὺ ἡ Οὐσία ὄλων τῶν νόμων, ἡ Εἰκὼν τῆς σοφίας».

Ὅταν ἀρχίζη νὰ συνθέτῃ τὴν Missa Solemnis, τὸ θρησκευτικὸ του αἶσθημα κορυφώνεται :

—Θυσίασε στὴν τέχνη σου γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ, ὅλες τὶς εὐτέλειες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ὁ Θεὸς ὑπεράνω ὄλων. Γιατί, μὲς στὴν ἀπέραντη σοφία Του, ἡ Αἰωνία Πρόνοια κυβερνᾷ τὴν Εὐτυχία καὶ τὴν δυστυχία τῶν ἀνθρώπων.

—Ἄς εἶσαι ὁ βράχος μου, Θεέ, ἃς εἶσαι τὸ φῶς μου.

—Ἄς εἶσαι γιὰ πάντα τὸ καταφύγιο, πὺν θὰ ἔρθῃ νὰ στεγασθῇ ἡ πίστι μου».

Νεώτεροι ἱστορικοὶ τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ μουσικοὶ δημιουργοί, ἀπετόλμησαν νὰ διατυπώσουν ἔμμεσες ἢ ἄμεσες ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἱστορικὴ σημασία τῆς προσφορᾶς τοῦ Μπετόβεν. Διαπιστώνουν ἐπὶ λέξει, ὅτι «ἡ ὁμαδικὴ εὐλάβεια τοῦ διεθνοῦς κοινοῦ πρὸς τὸ ἔργο του, δὲν ἐξεδηλώθη σὲ ἄλλες δημιουργικὲς μεγαλοφυΐες, πὺν ἐπλούτισαν τὴν μουσικὴ μὲ εὐρήματα γονιμότερα, πὺν πρωτότυπα καὶ περισσότερο ἀποφασιστικά, ὅπως ὁ Μπάχ, ὁ Μότσαρτ, ὁ Βάγκνερ, ὁ Ντεμπνυσσὸν καὶ ἄλλοι».

Ἀποκαλοῦν τὸ φαινόμενον αὐτὸ («ἀνωμαλία» καὶ φρονοῦν, ἐπὶ λέξει, ὅτι «οἱ μέλλουσες μουσικὲς γενεὲς θὰ ὀδηγηθοῦν μὲ περισσοτέραν ἀκρίβεια καὶ δικαιοσύνη, νὰ ἀπογράψουν τὴν προσφορὰ ἑνὸς μεγαλοφυοῦς μουσικοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ φιλολογία παρεμόρφωσε ἄθῶα τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἀλλοίωσε τὴν εἰκόνα του. Γιατί, συνεχίζουν, εἶναι ἐκπληκτικὸ νὰ διαπιστώνεται ὅτι λιγώτερο στοὺς μουσικοὺς καὶ περισσότερο στοὺς μυθιστοριογράφους καὶ ποιητὰς ὀφείλει ὁ Μπετόβεν τὴν δικτατορία του».

Προσωπικῶς, δὲν γνωρίζομε περίπτωσι πνευματικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς, διαρκείας δύο αἰώνων, πὺν νὰ ἐπεβλήθη δικτατορικῶς στὴν συνείδησι τοῦ κοινοῦ, ἀπὸ φιλολογικὸς συντάκτες ἢ μυθιστοριογράφους, καθὼς θέλουν αὐτοὶ νὰ παρουσιάξουν τὴν περίπτωσι Μπετόβεν, ἀδιακρίτως ἂν τὸν χαρακτηρίζουν ταυτοχρόνως («μεγαλοφυᾶ μουσικό»).

Ἔνας τρόπος αὐτοπροβολῆς καὶ προσπάθειας ἐπιπλεύσεως μετριοτήτων, ἔχει ἐπιχειρηθῆ παγκοσμίως καὶ σὲ μεγάλη κλίμακα, κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες : Ἡ προβολὴ διὰ τῆς ἀρνητικῆς ὁδοῦ. Τὸ γκρέμισμα ὀνομάτων ἢ ἔργων τῶν ἄλλων, ἀφοῦ δὲν θὰ γίνῃ κατορθωτὴ ἢ δημιουργία ὀνόματος ἢ ἔργου τῶν ἰδίων. Ἡ φυσιολογικὴ ἀνάγκη τῆς δράσεως, πὸν ἐκδηλώνεται, ὅμως, μὲ τὴν καταστροφὴν, ὅταν δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ οἰκοδόμησι.

Φαινόμενο ἀπελπιστικῆς στειρότητος, τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς πὸν θὰ ἐχρειάζετο ἢ ἐκδήλωσι μεγαλύτερας ἀκόμα γονιμότητος, γιὰ τὴν ἐπίτευξι μιᾶς σχετικῆς ἰσορροπίας καὶ ἀναλογίας πρὸς τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξι, πὸν ἔχει ἐπιτελεσθῆ καὶ ἐπιτελεῖται μὲ γεωμετρικὴ πρόοδο, στὸν τομέα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀντίθετα μὲ τὴν τεχνικὴν πρόοδο, ἀπὸ ἐτῶν ἔχουν ἐπισημανθῆ οἱ κίνδυνοι ἀπὸ τὴν βαθμιαίαν ὑποχώρησι ἢ καὶ ἐγκατάλειψι τῆς κλασσικῆς - ἀνθρωπιστικῆς παιδείας. Τὸ φαινόμενο εἶναι παγκόσμιον καί, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ, Καθηγητοῦ κ. Θεοδωρακοπούλου, ἀπασχόλησε ἐπανελημμένες συνεδριάσεις τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐγκαταλείψεως αὐτῆς ἔχουν ἀρχίσει πρὸ πολλοῦ νὰ γίνονται αἰσθητά. Τὰ σκέλη, στὰ ὁποῖα ἐστηρίζετο ἡ ἀνθρωπότης, ἔγιναν σήμερα ἄνισα, ἀπὸ τὴν σὺν τῷ χρόνῳ δημιουργία τοῦ τεχνικοῦ ὑπερτροφισμοῦ, καὶ τὴν παραλλήλως ἐντεινομένην ἀτροφικότητα τῆς κλασσικῆς παιδείας.

Οἱ συνέπειες μοιραῖα παρουσιάζονται θλιβερές :

Ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ ιδεώδη, ἄλλα βαθμιαίως ἐξαφανίζονται καὶ ἄλλα πρακτικοποιοῦνται, μὲ τὴν ἀπομάκρυνσί τους ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἔνταξί τους, πλέον, μόνον σὲ πολιτικά, κοινωνικά ἢ ἐπαγγελματικά προγράμματα ἢ συνθήματα.

Καὶ ἄρχισε πιά νὰ στερεῦν ὁ χυμὸς τῆς ζωῆς, γιὰ νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσι του στὸν στεγνὸ ὑπολογισμόν, πὸν ἀπειλεῖ νὰ ρυθμίξῃ τὰ πάντα στὸ μέλλον.

Ἡ ἔννοια τῆς σοβαρᾶς πνευματικῆς ὑπευθυνότητος κινδυνεύει νὰ περάσῃ στὴν περιοχὴ τῆς ἀναμνήσεως.

Οἱ ἔννοιες τοῦ δικαίου καὶ τοῦ συμφέροντος συμπλέκονται ἢ συγχέονται. Τόσο μεταξὺ τῶν ὀργανωμένων συνόλων, ὅσο καὶ μεταξὺ τῶν ἀτόμων, δίκιο γίνεται τὸ συμφέρον, ὅταν δὲν συμφέρῃ τὸ δίκιο.

Τὰ ὑψηλὰ ιδεώδη, ἄλλοτε γρᾶνίτες ἀκλόνητοι, γίνονται τώρα πλαδαρά, ρευστά, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κυλοῦν πρὸς τὸν κατήφορον.

«Ποῦ πᾶμε ;» εἶναι τὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα τῆς σκεπτομένης ἀνθρωπότητος, σήμερα.

Ἀκούγεται κάθε τόσο, ἢ παρήγορη ἄποψι ὅτι περνοῦμε μιὰ μεταβατικὴ περίοδο. Ἐκεῖ ὀφείλεται ἢ ἀναταραχῆ αὐτή. Ἄς τὸ πιστέψουμε. Πολύ, ὅμως, βαστᾶ ὁ χεῖμῶνας μας. Ὁ ἀπλὸς γεωργὸς ξέρει καλύτερα πότε θὰ φθάσῃ ἢ ἄνοιξι. Πότε θ' ἀρχίσῃ

νά φυτρώνει ο σπόρος, πού ο ίδιος ἔσπειρε στήν ὀργωμένη ἀπ' τὰ χέρια του γῆ. Τό ξέρει, γιατί τό προετοίμασε μέ τόν μόχθο του. Κι' ἐνῶ ἐκεῖνος περιμένει ἀσφαλῶς τήν ἀνοιξι, ἐμεῖς χειμαζόμεθα ἀπό τήν ἀβεβαιότητα καί ἀνησυχία τοῦ μέλλοντος.

Μεγάλη, ἴσως, ἡ παρένθεσι στό θέμα μας, ὅχι ὁμως ἄσχετη μέ αὐτό, γιά ὅσους τουλάχιστον πιστεῖουν, πῶς ἡ τέχνη μέ τὰ ἰδανικά της εἶναι καί θά πρέπει νά μείνη π ά ν τ ο τ ε ἡ ἔκφρασι τῆς σκέψεως, τῆς ψυχῆς καί τοῦ αἰσθήματος, πού κυριαρχοῦν στήν ἀνθρώπινη ζωή. Ἐκεῖνη τήν ζωή, μέ τούς στόχους σέ ψηλότερες σφαῖρες, μέ τὰ ἰδανικά π ά ν ω ἀπό τήν καθημερινή συναλλαγή καί τίς ὕλικές κατακτήσεις, «π ά ν ω ἀ π ὸ τ ῆ ν κ ὀ π ρ ο τ ο ὦ κ ὀ σ μ ο υ», γιά νά χρησιμοποιήσουμε τή φράσι τοῦ Μπετόβεν, θερμοῦ θιασώτη καί λάτρη τῆς κλασσικῆς παιδείας, παρὰ τήν σχολικά παραμελημένη του μόρφωσι.

Ἄν ἄξιζε τόν κόπο ν' ἀπαντήση κανεῖς στίς κατηγορίες ὅτι δέν ἐπλούτισε μέ («γόνιμα, πρωτότυπα καί ἀποφασιστικά εὑρήματα») τήν μουσική πού παρέλαβε, θά μπορούσε ἀπεριφράστως νά πῆ ὅτι ὁ Μπετόβεν, ἀντιθέτως, ὑπῆρξε μέγας καινοτόμος. Κυρίως, γιατί δέν ἐβάσισε τήν ἀνανεωτική του τάσι σέ τυπικά ἐξωτερικά στοιχεῖα τῆς μουσικῆς, ὅπως θά ἤθελαν οἱ κατήγοροί του, ἀλλά γιατί ἀνέσκαψε στά βάθη της καί ἐθεμελίωσε μιὰ νέαν οὐσία, ἕνα καινούργιο περιεχόμενο στήν τέχνη. Ἀγωνιζόμενος, ἀπεκάλυψε νέους κόσμους καί ἀνεζήτησε νέους δρόμους, γιά νά ὀδηγήσῃ τούς ἀνθρώπους στήν πνευματική Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας.

Τό πνεῦμα του, ἕνα ἀπό τὰ ἐλάχιστα πού στάθηκαν κοντά στό πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀνέσυρε ἀπ' τὰ βάθη τήν ἐρμηνεῖα τῆς ζωῆς, γιά νά μᾶς τήν παραδώσῃ. Μέ τήν μεγάλη του ἐσωτερική δύναμι, ἀνεκάλυψε καί καθιέρωσε δι κ ο ὅ ς του νόμους, πού ἀντιστοιχοῦν στήν φυσική καί μαθηματική τάξι καί βασίζονται στήν γοητεία τῶν ἀρμονικῶν, ρυθμικῶν καί μελωδικῶν του σχημάτων. Μεγάλωσε στό ἄπειρον τὰ ἐκφραστικά μέσα καί ἀνέδειξε τό περιεχόμενο τῆς ζωῆς. Μέ τό ἔργο του, τό αἶσθημα, καταπιεσμένο μέχρι τότε ἀπό τούς ψυχρούς νόμους τῆς φόρμας, ἐλευθερώνεται, γιά νά τροφοδοτήσῃ τήν διψασμένη ἀνθρώπινη ψυχή.

Ἀπό τήν καθαρῶς τεχνική πλευρά, χαρακτηριστικά τοῦ ἀνανεωτικοῦ πνεύματος τοῦ Μπετόβεν, ἀποτελοῦν τὰ ἐξῆς, σέ πολὺ γενικῆς γραμμῆς :

— Ἡ ἰδιαιτέρως ἐκφραστική χρῆσις τῶν μετατροπιῶν του ἀνοίγει ἐκτεταμένους ὀρίζοντες στήν μετέπειτα μουσική, μέ τό παιχνίδι τῶν μουσικῶν χρωμάτων καί τίς ἀντιθέσεις σκιᾶς καί φωτός.

— Ἡ ἀντίθεσι χαρακτῆρος τῶν μουσικῶν του θεμάτων. Τό πρῶτο, τό ἀρσενικό θέμα, διακρίνεται γιά τήν ἐνεργητικότητά του, ἐνῶ τό δεύτερο, τό θηλυκό, εἶναι μελωδικότερο καί πιὸ τρυφερό. Στήν ἀνάπτυξί τους, τὰ δύο θέματα ἔρχονται ἀντιμέτωπα, ὑπογραμμιζόμενα ἀπό τούς ρυθμούς καί τίς μετατροπικῆς ἀντιθέσεις.

—'Επαναφέρει σε ἀρετές του σονάτες τὴν ἀργὴν εἰσαγωγή, ἐγκαταλειμμένη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Corelli.

—'Αντικαθιστᾷ τὸ μενουέττο μὲ τὸ σκέρτσσο.

—Τὰ πλάνα τῶν συνθέσεών του διευρύνονται καί, συχνά, τὰ μέρη τοῦ ἔργου παίρνουν διαφορετικὴ κατὰταξι, ἀντίθετη πρὸς τὴν παράδοσι.

—'Η θεματικὴ συγγένεια, σὲ πολλές περιπτώσεις, τῶν μερῶν τῆς σονάτας συντελεῖ στὴν ἐνότητά τους.

᾽Όσον ἀφορᾷ στὴν ὁ φ ἢ τοῦ ἔργου του, σπουδαία καινοτομία ἀποτελεῖ ἡ μεγάλη καὶ ἔντονη ἔκφρασι τῶν ψυχικῶν ἀντιθέσεων.

Ξεκινώντας ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ μὲ τὴν ψυχὴ πλούσια σὲ συγκινήσεις, ὁ Μπετόβεν παρουσιάζεται τρυφερός, θυελλώδης, ὄνειροπόλος, ἐπικός, πνευματώδης, ἄβρός, βυθισμένος στὴν μελαγχολία ἢ ἐκστασιασμένος ἀπὸ ὑψηλὰ ὄνειρα. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ χαρούμενου σκέρτσσον, καὶ ὁ ἀσύγκριτος τοῦ θρησκευτικοῦ *adagio*, ὅπου, ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὰ γήϊνα, ἀφήνει τὴν ψυχὴ του νὰ τραγουδᾷ σὲ ἓνα θεῖο μάκρος ἐμπνεύσεως, μέσα σ' ἓνα συγκεντρωμένο καὶ συγκρατημένο πάθος.

* * *

Ἡ τέχνη τοῦ Μπετόβεν εἶναι ὁ θρίαμβος τοῦ πνευματικοῦ του ἀγῶνος. Τῆς ἰσχυρᾶς του θελήσεως, πού, ἐμπνεομένη ἀπὸ φιλάδελφα αἰσθήματα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, εἰσχώρησε στὰ βάθη τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδιᾶς των. Ἐννοίωσε τοὺς παλμούς της νὰ συντονίζονται μὲ τοὺς χτύπους τῆς δικῆς του καρδιᾶς. Καὶ ὁ παραγνωρισμένος αὐτὸς («μισάνθρωπος»), καθὼς τὸν ἐχαρκτηρίζαν, χάρισε τὴν πλούσια θαλωρὴ τῆς εὐτυχίας στοὺς συναθρώπους του.

Δὲν ἔφερε, ἀνύποπτα μέσα του, τὸ «ἐκ τῶν ἄνω» μήνυμα. Οὔτε θέλησε νὰ προσφέρει τὸν ἑαυτό του θυσία, μαρτυρώντας στὴν ζωὴ. Ὑπῆρξε ὁ ἥρωας της. Ὁ βάρδος καὶ ὁ ἥρωας μαζί. Τὸ ρωμαλέο αἷμα τοῦ πληβείου, πὸν κυλοῦσε στὶς φλέβες του, τὸν ἔκανε σκληρὸ μαχητὴ, ἄκαμπτο πολεμιστὴ, ἀγωνιστὴ πὸν ἀποζητᾷ τὸν θρίαμβο.

Τὸ ἰδανικὸ σχῆμα τοῦ ἔργου του μᾶς τὸ διακηρύσσει: Εἶναι ἡ πάλη κατὰ τοῦ σκοτεινοῦ στοιχείου γιὰ τὴν κατάρκτησι τῆς νίκης καὶ τοῦ φωτός. Εἶναι ὁ ἀγὼν γιὰ νὰ ἐξορίσῃ κάθε τι, πὸν στεροῦσε τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὴν χαρὰ καὶ τὴν ἐλευθερία. Δὲν ἐδίστασε πολλὰς φορὲς στὴν ζωὴ του, νὰ φθάσῃ ὡς τὴν ὑπερβολή, ἐξευτελίζοντας τὸν πλοῦτο καὶ τὰ ὑψηλὰ ἀξιώματα, ἐμπρὸς στὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια, διανόησι καὶ ἠθική.

Ἡ ἀνθρωπότης δὲν χροστᾷ μόνο στὸν μεγάλο μουσικό. Ὅφείλει ἐξίσοι καὶ

στὸν μεγάλο ἀνθρωπιστή. Γιατὶ δὲν τὴν ἐδίδαξε μόνο μὲ τὸ ἔργο του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν τρόπο πὸν σκέφθηκε νὰ τὸ πραγματοποιήσει. Μὲ τὶς βαθύτερες καὶ πιὸ φιλόανθρωπες προθέσεις τῆς ἀσύγκριτης διάνοιάς του ὑπὲρ τῆς ὀλότητος, πὸν ὅταν καταδυναστεύεται, σὲ παρόμοιες μορφὲς στρέφει τὴν σκέψι τῆς καὶ ἀντλεῖ δύναμι καὶ πίστι γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῆς νίκης καὶ τοῦ φωτὸς στὴ ζωὴ.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴ χρονιά, ἡ ὑφήλιος δὲν ἐώρτασε μιὰν ἐπέτειο, πὸν βγαίνει ἀπὸ τὶς χρονολογίες τῆς ἱστορίας καὶ μόνο. Τῆς δόθηκεν ἡ εὐκαιρία νὰ ἐορτάσῃ μιὰ ζεστή, μιὰ πάλλουσα πραγματικότητα, ἕνα συνεχές, ἐπὶ δύο αἰῶνες, «παρόν», πὸν ἑξακολουθεῖ νὰ βρίσκεται στὴν κορυφὴ τῶν πνευματικῶν τῆς ἐπάλλξεων.

Πολλοὶ («ὑποκειμενικοὶ») στὴν τέχνη τους μεγάλοι καλλιτέχνες, βλέπουμε νὰ λυγίζουν στό πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ νὰ ἐγκαταλείπονται. Ἡ ὑποκειμενικότης τοῦ Μπετόβεν διαφέρει ἀπὸ τὴν δική τους. Γιατὶ ἡ τέχνη του δὲν τὴν ἐκφράζει σὰν ἀτομικὴν του ὑποκειμενικότητα, ἀλλὰ σὰν π α ν α ν θ ρ ὠ π ι ν η.

Δὲν ἔκλεισε μέσα τῆς τὸ ἀποκλειστικὸ του «ΕΓΩ», ἀλλὰ τὸ συγκλονιστικὸ «ΕΜΕΙΣ». Τὴν ἀπρόσωπην ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, μὲ ὅλο τὸ περιεχόμενό του, πέρα ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, πὸν ὁ Μπετόβεν εἶναι παρὼν σὲ κάθε τόπο καὶ σὲ κάθε χρόνο. Καὶ ἂν ἡ μουσικὴ εἶχε τὴν αἰωνιότητα τοῦ λόγου, καὶ δὲν ἄλλαζε κατὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα ἡ αἰσθητικὴ τῆς, τὸ ἔργο τοῦ Μπετόβεν θὰ παρέμενε αἰώνιο.

Δὲν θ' ἀφήσῃ, ὅμως, ἡ θεία Πρόνοια. Καὶ ἂν οἱ δρόμοι θ' ἀλλάξουν, τὸ τέρμα θὰ παραμένῃ πάντα τὸ ἴδιο. Καὶ κάποιον ἄλλον Μπετόβεν τότε θὰ στείλῃ, ἰσότημο, ἰσοδύναμο, ἀγωνιστὴ καὶ ὁδηγὸ πρὸς τὶς ἴδιες, αἰώνιες καὶ ἀπαρασάλευτες ἀρχές, πὸν θὰ τείνῃ πάντοτε ὁ ἀνθρώπος, καὶ πὸν μὲ τόση θυσία καὶ αὐταπάρνηση ἀνεξήτησε καὶ κατέκτησε μὲ τὸ ἀγωνιστικὸ του πνεῦμα ὁ Λουδοβίκος β' ἀν Μπετόβεν.